

Zgrada Muzeja grada Zagreba (nekad samostan klarisa)

Među malobrojne sačuvane arhitektonske spomenike Gradeca (današnjeg Gornjeg grada) iz XVII. stoljeća ubraja se i zgrada Muzeja grada Zagreba, nekad samostan klarisa. Taj jednostavni ranobarokni kompleks bio je veoma značajan u ovom dijelu grada i dao je ime ulici, u kojoj se nalazi, najprije Opatička ulica, kada se u XIX. stoljeću uselila u zgradu pošta Poštanska ulica, i poslije iseljenja pošte opet sve do danas Opatička ulica. Zgrada je veoma jednostavna, bez plastičnih arhitektonskih ukrasa, a zapadna je glavna fasada oslikana. Između žućkastih pojaseva su ružičasto malinasta polja. U njima su naslikani prozori u prvom katu, a portal u prizemlju. Zapadna fasada bivšeg samostana klarisa rijedak je i zanimljiv očuvani primjer oslikavanja fasade kod nas. Na gotovo potpuno zatvorenoj plohi fasade naslikanim je prozorima i portalom iluzioniran prostorni sadržaj sličan onovremenim zgradama u gradu. Kasnijim probijanjem prozora i ulaznih vrata slikarija je fasade znatno oštećena.

Poslije carskog patenta o raspuštanju redova i samostana 1782. godine samostan klarisa je ostao bez prikladne namjene. Za profane je svrhe trebalo izvršiti adaptaciju prostora i njegove organizacije. Zahvaljujući jednom takvom pokušaju adaptacije iz 1787. godine sačuvao se tlocrt podruma, prizemlja, prvog i drugog kata samostana signiran sa »aufgenommen Franz Mihanovich Ulieut. vom Tschakisten Bataillon«. ¹ Po tim tlocrtima možemo potpuno jasno predočiti originalni prostor samostana klarisa i njegovu glavnu fasadu, kao i prostor samostanske crkve sv. Trojstva.

Samostanski se kompleks sastojao iz tri dijela: samostanske zgrade i unutarnjeg dvorišta, crkve sv. Trojstva i vrta na jugu samostana, te vanjskog dvorišta i samostanskog predvorja s Popovim tornjem i školom, smještenima na sjeveru.

Samostan je sagrađen (1647.—1650. godine) ² tik srednjovjekovne obrambene kule Popova tornja na istočnom obrambenom zidu, prateći njegovu krivinu, pa su tlocrtno njegova krila komponirana u obliku trapeza s kosom istočnom stranom. Na to osnovno samostansko jezgro nadovezuje se na jugozapadu crkva, na jugoistoku vrtne prostorije s hodnikom u prvom katu, a prema sjeveru istočno krilo, koje i ovdje prati liniju obrambenog zida, pa je blago povijeno.

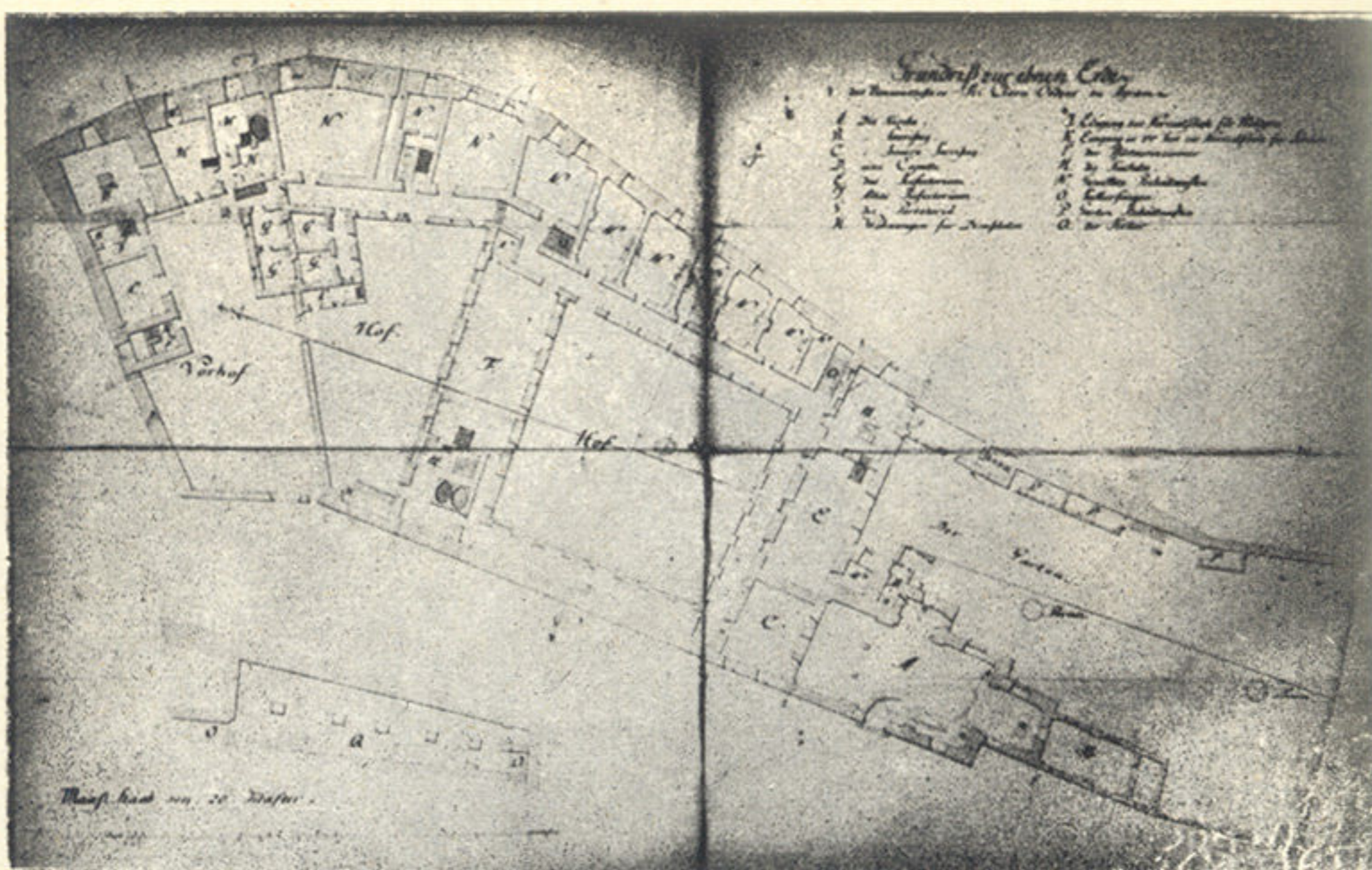

Zgrada Muzeja grada Zagreba, Opatička ulica 20 — nekad samostan klarisa

Samostan

Prizemlje: osobni i kolni ulaz samostana nalazio se na zapadnoj strani (Opatička ulica) i to osobni uz pregradni zid dvorišta i predvorja, a do njega, prema sjeveru, kolni — otprilike na mjestu današnjeg ulaza u školsko dvorište. Iz samostanskog predvorja ulazilo se u osnovnu školu za djevojčice — koja se nalazila u prvom katu tog sjevernog trakta na zapadnoj strani Popova tornja — te osnovnu školu za dječake u drugom katu tog trakta. U prvo dvorište samostana ulazilo se širokim ulazom, smještenim na polovici južne strane predvorja. Od tog ulaza prema zapadu tekao je ogradni zid, koji se spajao s ogradnim zidom prema ulici, dok je istočno od ulaza bila smještena loža vratarice. Do lože vratarice bila su dva parlatorija, u koje su posjetioци imali pristup iz predvorja, a redovnice iz samostana hodnikom. Na sredini zapadne strane ovog hodnika bio je ulaz, koji je (uz onaj na loži vratarice) omogućavao kroz taj hodnik jedini pristup u samostansko jezgro.

Samostanska krila organizirana su oko unutarnjeg dvorišta trapeznog oblika. Istočno, južno i zapadno krilo otvaraju se arkadama prema dvo-

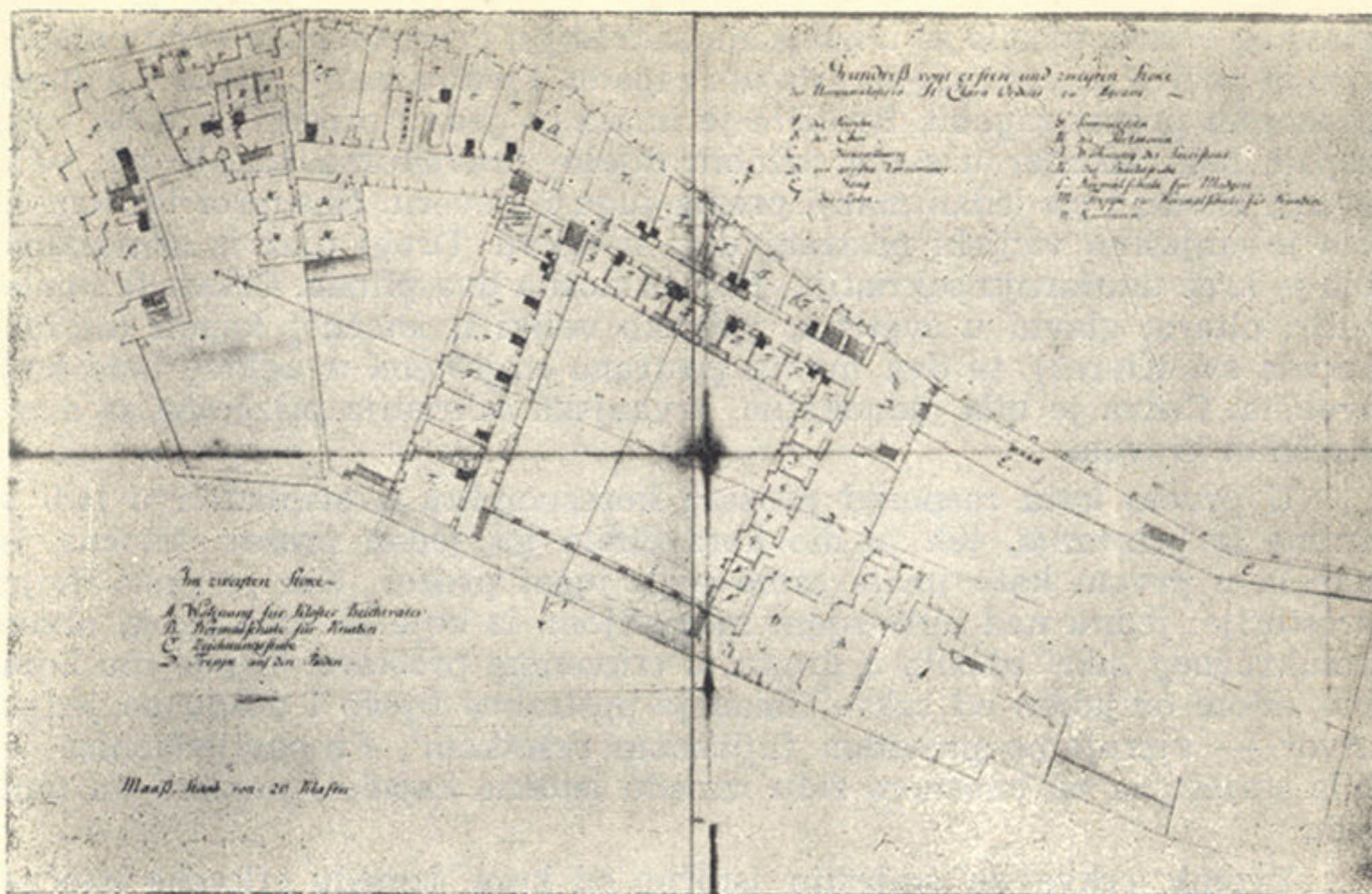

Bivši samostan klarisa. Plan prizemlja iz 1787. godine

rištu, a sjeverno prozorima i ulaznim vratima. U sjevernom krilu jednu trećinu prostora zapremala je kuhinja, a dvije trećine prema istoku stari refektorij. Istočno krilo imalo je niz prostorija, koje su se prema jugu smanjivale. Južno je krilo imalo tri prostorije: s istoka kuhinju, u sredini refektorij (dvije četvrtine duljine krila), na zapadu unutarnju sakristiju crkve. Uz istočno i južno krilo tekao je križni hodnik, dok je zapadno krilo prema ulici i bilo samo taj križni hodnik, koji je spajao sjeverno i južno krilo. Podrum je samostan imao samo pod južnim dijelom istočnog krila.

Prvi kat: u Popovu tornju i sjevernom traktu smjestila se ženska osnovna škola. Južno od toga bila je soba sakristana i dvije male sobice mrtvačnice. Nad parlaturijima prizemlja bili su parlaturiji prvoga kata s istim sistemom ulaženja kao u prizemlju.

U istočnom i sjevernom krilu nalazile su se ćelije redovnica. Istočno krilo dijelio je križni hodnik uzduž u dva dijela: veći prema istoku i manji prema zapadu. Tako je to krilo imalo dva niza ćelija, dok je kod sjevernog krila križni hodnik bio smješten prema unutarnjem dvorištu. Južno krilo imalo je prema dvorištu ljetne ćelije, bez peći (takva je i najsjevernija u unutarnjem nizu istočnog krila) i dvije komorice, a prema vrtu jedno veliko predsoblje (dvije trećine prostora) podijeljeno pregradnim zidom u manji istočni prostor i veći zapadni. Iz tog predsoblja ulazilo se u ljetne ćelije i komorice, a prema zapadu na kor. Zapadno je krilo križni hodnik otvoren prema dvorištu arkadama na stupovima.

Bivši samostan klarisa. Plan prvog kata iz 1787. godine

Drugi kat: drugi kat imao je samo sjeverni trakt — škola (Tu je bila osnovna škola za dječake, u kuli crtaonica), te istočno krilo u dužini predvorja, gdje je bio stan samostanskog ispovjednika.

Uz istočni rub cijele dužine vrta (na jugu samostana) pružale su se vrtne prostorije u južnom dijelu otvorene, a u prvom katu hodnik s prozorima orijentiranim istočno.

Sva samostanska krila, osim zapadnog, imala su prozore na vanjskim fasadama. Zapadna je fasada imala u svom najjužnijem dijelu (koji pripada južnom krilu samostana) dva prozora unutarnje sakristije u prizemlju i dva prozora kora u prvom katu. Prozorske osi prizemlja i prvog kata ne korespondiraju, jer su prozori prvoga kata smješteni nešto zbijenije. Ostali je dio zapadne fasade potpuno zatvorena oslikana ploha.

Crkva sv. Trojstva (1658.—1669. godine)

Samostanska crkva sv. Trojstva bila je smještena na sjeverozapadnom dijelu samostanskog vrta, koristeći južni zid samostana kao svoj sjeverni. To je bila jednobrodna crkva, orijentirana jug-sjever, pravokutnog tlorisa, sa svetištem u obliku trapeza — istočna stranica nešto kosa — i jednom pravokutnom kapelom na sredini istočnog zida. Iz svetišta, iza

glavnog oltara, ulazilo se u izduženu sakristiju, pregrađenu u veću prostori-ju sa po dva prozora prema istoku i zapadu, i jednu manju južnu s jednim prozorom prema zapadu. Svetište je imalo po jedan prozor na istok i na zapad, lađa također u svom južnom dijelu; pravokutna kapela tri: veći prema istoku i po jedan manji prema jugu i sjeveru. Nasuprot toj kapeli bio je smješten vanjski postrani ulaz u crkvu. Drugi ulaz iz samostana bio je kroz unutarnju sakristiju. Kor su nosila dva pilona. Crkva je imala četiri oltara; glavni u svetištu, jednako veliki u istočnoj kapeli (možda kapela sv. Klare?), te dva manja postrano smještena u uglove lađe kod svetišta. Crkva je bila jednokatna, a vanjska sakristija prizemna sa dvo-strešnim krovom.

U prvom katu raspored prozora korespondira u svetištu i u lađi s onima iz prizemlja, tek je dio kora dobio još jedan prozor. Istočna je kapela u prvom katu imala samo mali južni prozor. Kor je imao dvije prostorije: jednu nad unutarnjom sakristijom, iz koje se kroz široki otvor polukružnog luka³ ulazilo u drugu, u crkvenom prostoru. Taj je dio kora bio zidom odijeljen od crkve, imao je postrance lijevo i desno po jedan otvor — vjerojatno providen željeznom rešetkom⁴. Propovijedaonica je bila smještena na istočnom zidu između istočne kapele i prozora na tom zidu.

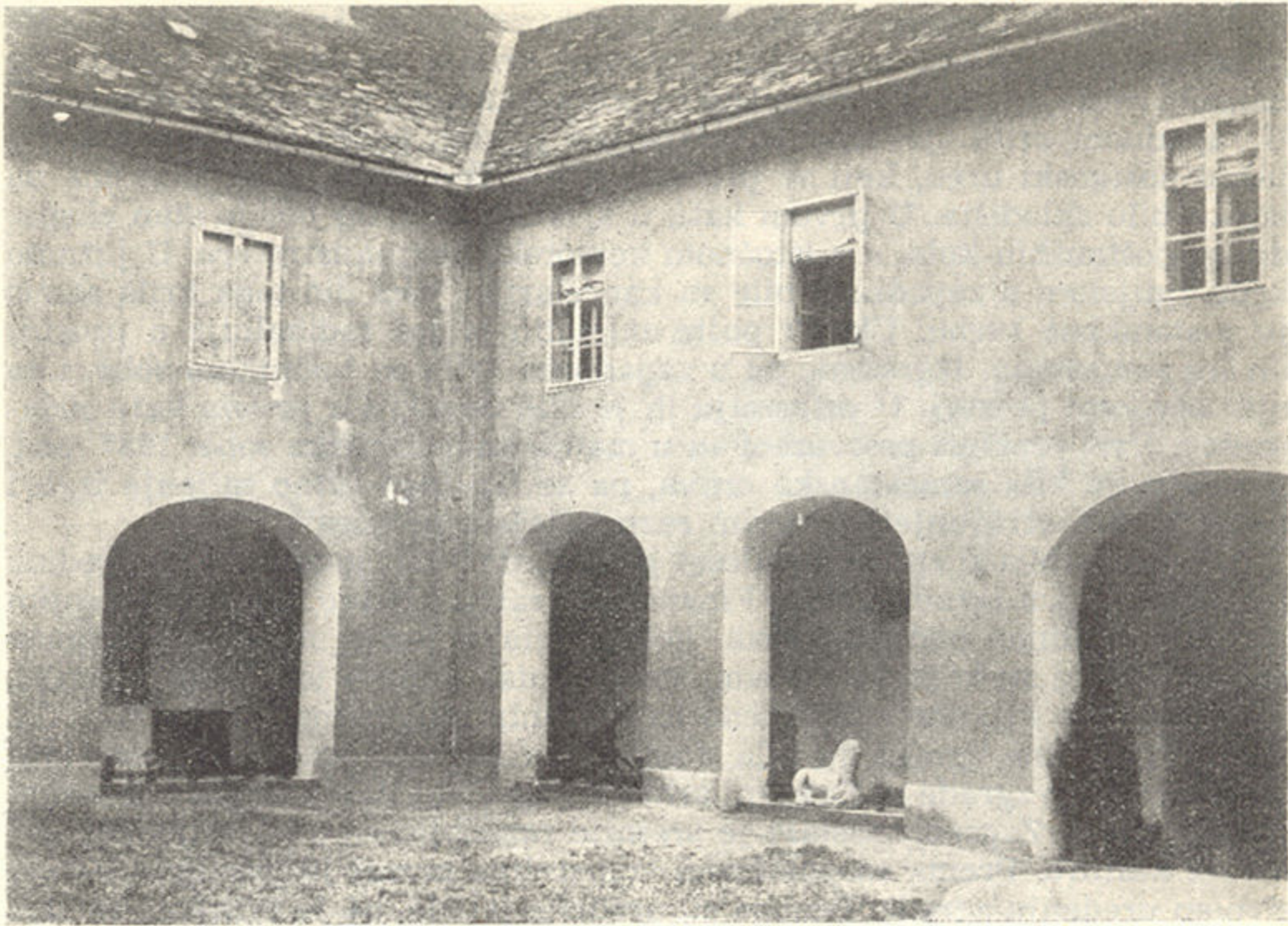
Zvonik crkve se smjestio istočno od kora, između crkvene istočne kapele i južnog zida samostana. U prizemnu prostoriju zvonika ulazilo se iz refektorija, a u katu s crkvenog dijela kora.

Između zvonika i istočne kapele crkve bila je ukomponirana jedna mala pravokutna kapela, orijentirana prema zapadu. Osvijetljena je bila malim sjevernim prozorom istočne crkvene kapele. U nju se ulazilo s istoka, kroz predvorje s malim istočnim ulazom i većim južnim.

Samostan je imao tri bunara: dva u vrtu i jedan u unutarnjem dvorištu.

Veoma brzo iza ukidanja samostana stanovali su u zgradi, sve do maja 1783. godine, mjernici s njihovim obiteljima⁵. Krajem XVIII. stoljeća Zagreb još nije imao stalnu kazališnu dvoranu, a predstave putujućih njemačkih kazališnih družina bile su veoma omiljele kod plemstva i građana. Veliki je prostor starog refektorija, u prizemlju sjevernog krila, bio kroz nekoliko godina utočište i stjecište zagrebačkog kazališnog života. Tako je ovdje od 1784.—1785. godine davala svoje predstave Bartschova kazališna družina⁶, a od 1786.—1790 Weilhammerova. U tom razdoblju pomanjkanja fiksiranog kazališnog prostora pokušao je biskup Vrhovac, eksakrirajući 1788. godine napuštenu samostansku crkvu, riješiti taj problem. No ovo je nastojanje ostalo samo nastojanje⁷. 1785. godine smještena je u zgradi Komorska uprava pod Ugarskim namjesničkim vijećem u Budimu⁸.

Da li su se u to prvo vrijeme iza ukidanja samostana dogodile veće građevne promjene, ne znamo. Vjerojatno je, da su već za prve stanare neke sobe morale biti pretvorene u kuhinje, kako bi se omogućilo normalno

Arkade u dvorištu Muzeja grada Zagreba

funkcioniranje obiteljskog života. Zna se, da su korisnici »prve javne pozornice u Zagrebu« popravljali prozore i vrata u krilu, koje su uživali, te da je u starom refektoriju bila instalirana peć⁹.

O daljnjim promjenama u namjeni i prostoru zgrade govore sačuvane kopije planova iz 1816. i 1831. godine, koje se nalaze u Muzeju grada Zagreba. Iz plana od 1816. godine¹⁰ saznajemo, da se u zgradi nalazi Infanterijska regimenta Franza Karla. U novom refektoriju nalazila se »Feld apoteka«, u istočnom drvarnice, a stari je refektorij pretvoren djelomično u kuhinju i vojnički zatvor. Mala prostorija pokraj zatvora, a do ulice, služila je kao vratarnica. U prvom katu u južnom krilu bio je magazin, u istočnom stan kontrolora »Religions-Fonds-Casse«, te računski kancelarija regimente i stan podvornika, u sjevernom stan apotekara. Za potrebe ovih korisnika zgrade u sredini zapadne fasade probijen je ulaz, a sjeverno od njega blizu novo probijenog prozora, kraj vratarnice, mali ulaz, koji je vodio do zatvora. Još je bio otvoren jedan prozor na južnom dijelu fasade. U prvom katu dobilo je još i sjeverno krilo dva prozora. Tako je tada zapadna fasada imala četiri prozora u prizemlju i u prvom katu.

Plan iz 1831. godine¹¹, kada se u zgradu uselila pošta, pokazuje daljnje promjene na zgradi. U prizemlju sjevernog krila u nekadanjem refektoriju nalazila se staja, sjenik i spremište za poštanska kola, u istočnom drvarnice. U zapadnom krilu sjeverno od ulaza bio je stan poštanskog »pakera«, a južno poštanski ured, koji se protezao i u južno krilo, gdje je sasma na istoku bilo skladište. U prvom katu u sjevernom krilu bio je stan ekspeditora poštanskih kola, a u istočnom komorskog administratora. U južnom krilu i dijelom u zapadnom bile su kancelarije. Veći dio toga krila služio je u stambene svrhe. Ulazak pošte zahvatio je još radikalnije u prostor bivšeg samostana. Izgrađene su u zapadnom krilu sa hodnikom sobe, i za njih otvoreni prozori. U prizemlju ih je bilo devet, a u prvom katu jedanaest¹². Veći prostori pretvoreni su u manje kancelarijske sobe. 1837. god. porušena je bila samostanska crkva, pa se iza toga bitno mijenja izgled južne fasade otvaranjem i novim razmještajem prozora¹³.

Pošta je bila u zgradi dvadeset godina, do 1851. godine. Te se godine pošta iselila, a u zgradu je ušlo Financijsko ravnateljstvo, koje se sa svojim raznim odjelima ovdje zadržalo gotovo čitavo jedno stoljeće. Preinake prostora, koje su kroz to vrijeme vršene, nisu, koliko je zasada poznato, tako fiksirane kao one zabilježene na citiranim planovima.

1947. godine zgrada je bila dodijeljena Muzeju grada Zagreba, koji koristi veći dio zgrade uz Državni arhiv u Zagrebu i Arhiv mapa. Dolaskom Muzeja grada Zagreba nastalo je sretnije razdoblje za ovaj vrijedan spomenik kulture. Prema raspoloživim sredstvima muzej je pristupio sukcesivnom uređenju zgrade. Dosada su uređene fasade, pa je prilikom radova na zapadnoj fasadi očišćena i konzervirana njena slikarija. U lijepom muzejskom dvorištu otvorene su arkade južnog i dijelom zapadnog krila. Muzej grada Zagreba želi i nastoji tom značajnom objektu posvetiti onu pažnju, koju on i zaslužuje. Zato se nadamo, da će zgrada već u bliskoj budućnosti biti uređena, kako to njenom karakteru i prikladnoj namjeni, takvoj prvi put iza ukidanja samostana, i odgovara.

BILJEŠKE :

1 Acta cameralia, fasc. B. B. 2 br. 874 u Državnom arhivu u Zagrebu, priložena su dva tlocrta. Tlocrt prizemlja i podruma samostana, te tlocrt prvoga kata u desnom gornjem uglu kojeg je naljepljen tlocrt drugoga kata.

2 Klaić Vj.: »Opatice sv. Klare ili Klarise u Zagrebu (Stari i novi Zagreb, 1925. g.)

3 Pri uređenju južne fasade 1953. g. nađen je ispod žbuke taj luk

4 Laszowski E.: »Crkvene stvari dokinutoga samostana opatica sv. Klare u Zagrebu« (Stari i novi zagreb, 1925. godine)

5 Laszowski E.: »Crtice iz kazališne prošlosti grada Zagreba« (1784—1816), Narodna starina, knjiga IV, Zagreb, 1925.

6 Laszowski, o. c.

7 Laszowski, o. c.

8 Laszowski, o. c.

9 Laszowski o. c., Antonija Kassowitz-Cvijić: »Prve javne pozornice Zagreba godine 1780. do 1800.«, Kolo, 1933.

10 Plan je signiran: Copirt per Lucam Domitrovich m. p. Agramer Bistums Ingenieur 1816.

11 Plan je signiran: Ludwig Berger, dirigirender Ingenieur in Croatien.

12 Sada ima fasada u prizemlju devet, a u prvom katu deset prozora.

13 D. Jurman-Karaman: »Uz uređenje južnog pročelja zgrade Muzeja grada Zagreba«, Vijesti društva muzejsko-konzervatorskih radnika NRH, br. 1/55.

LE BÂTIMENT DU MUSÉE DE LA VILLE DE ZAGREB (autrefois le couvent des sœurs de Sainte-Claire)

On parle dans cet article d'après les plans connus du bâtiment qui était autrefois couvent et aujourd'hui le Musée de la Ville de Zagreb, ainsi que des changements divers causés par des nouvelles destinations du bâtiment.

Les plans de 1787, 1816 et 1831 sont conservés et trouvés. Pour connaître la forme originare du couvent, bâti en 1647—1650, et de son église de la Sainte-Trinité, bâtie en 1658—1669, le plan de 1787 est le plus instructif. On y voit l'organisation de l'espace du couvent et de l'église, l'entrée du couvent et de l'église, de ses sacristies et de sa chapelle, puis l'emplacement des écoles primaires auprès du couvent, l'emplacement de l'ancien et du nouveau réfectoire et des cellules des sœurs. Ce plan explique aussi la façade principale de l'ouest qui est peinte. Le côté du sud de la façade a eu deux fenêtres au rez-de-chaussée et deux fenêtres au premier étage, le reste était fermé avec des fenêtres et un portail peints. Bientôt après la suppression du couvent en 1782 le bâtiment sert aux autres destinations.

Entre autres le vieux réfectoire du couvent au rez-de-chaussée de l'aile du nord a servi comme la salle de théâtre de 1784 jusqu'à 1790.

Le plan de 1816 nous montre que le régiment d'infanterie de Franz Karl avec ses bureaux, sa pharmacie, la prison militaire, des magasins et des logis occupait le bâtiment. On ouvrit pour cette destination l'entrée dans la façade principale et aussi quatre fenêtres. Le bâtiment a subi encore quelques changements. En 1831 c'est la poste qui a occupé le bâtiment et qui y reste jusqu'à 1851. Sur le plan conservé de 1831 on peut voir des adaptations radicales: le bâtiment est changé d'après les besoins de la poste. Toute l'aile de l'ouest est reconstruite en plusieurs chambres avec un corridor et beaucoup de fenêtres (neuf au rez-de-chaussée, onze au premier étage). En 1837 l'église de couvent est enlevée ce qui change radicalement l'aspect de la façade du sud avec le creusement des nouvelles fenêtres. Les diverses sections de la Direction des Finances se trouvent dans le bâtiment de 1851 de 1851 jusqu'en 1947. En 1947 le bâtiment est attribué au Musée de la Ville de Zagreb. Le musée tâche, suivant ses possibilités matérielles, d'arranger le bâtiment d'après la valeur et la notion de ce monument signifiant de l'architecture du XVII siècle.